

PAPER DETAILS

TITLE: Kadizâde Mehmed İlmî'nin Sultan IV. Murad İçin Yazdigi Manzum Duânâme'si

AUTHORS: Sebahat DENİZ

PAGES: 9-40

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/53764>

SEBAHAT DENİZ*

Kadızâde Mehmed İlmî'nin Sultan IV. Murad İçin Yazdığı Manzum Duânâme'si

Kadızâde Mehmed İlmî's "Duânâme" in Verse for
Sultan Murad IV

Ö Z E T

Türk kültür ve edebiyatında dua konusunun önemli bir yeri vardır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden çok daha önceki dönemlerden başlayarak günümüze kadar, çeşitli şekillerde dua konusunun işlendiği, manzum, mensur veya manzum-mensur pek çok eser vücuda getirildiği görülmektedir. Duânâmeler de bu tür eserler arasındadır. Duânâmelerin, dua konusuyla ilgili münâcât, teobenâme, ilticaname gibi diğer türlerden farkı, duanın bir başkası için edilmesidir. Klâsik Türk edebiyatında da bu konuda yazılmış pek çok eserle karşılaşmaktadır. Mesnevî tarzında yazılmış müstakil duânâmelerin yanı sıra kaside, gazel, kıt'a gibi diğer nazım şekilleriyle yazılmış duânâmeler de mevcuttur. İlmî'nin "Duânâme'si" de mesnevî nazım şekliyle yazılmış, 107 beyitten müteşekkil, müstakil bir eserdir. Sultan IV. Murad için kaleme alınmıştır. Bu eser aynı zamanda bir cülûsiye olarak da kabul edilebilir. Aynı zamanda Bağdat ve Yemen'in fethi için yazılmış bir fetih duası özelliğini taşımaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

Duânâme, Klâsik Türk edebiyatı, Kadızâde Mehmed İlmî, Sultan IV. Murad

A B S T R A C T

The subject of "prayer" has a crucial place in Turkish culture and literature. It is seen that the subjects of "prayer" were discussed in various methods before the acceptance of Islam by Turks and verse, prose or verse-prose works related to the "prayer" were formed in this period. The difference of duânâme from other forms like "münâcât, teobenâme, ilticânâme" is that the duânâme is a pray for another person. There are many works which related to this subject in Classical Turkish Literature. Besides autonomous "duânâme"s formed in masnawi style, there are various "duânâme"s written in other verse forms like qasida (panegyric), ghazal and kıt'a. İlmî's "duânâme" is an autonomous work formed in masnawi prose style with 107 couplets. The work was written for Sultan Murad IV. This work, at the same time, can be accepted as a "cülûsiyye". However, this work has a conquest prayer characteristic which had been written for conquest of Baghdad and Yemen

KEY WORDS

Duânâme, Classical Turkish Literature, Kadızâde Mehmed İlmî, Sultan IV. Murad

İnsan, hangi dine mensup olursa olsun, manevî dünyasında inandığı yüce varlığa değişik şekillerde ve konularda halini arz etme, ondan istekte bulunma ve ona şükr edip onu yüceltme, kısacası dua etme ihtiyacı duyar. Bu sebeple dua, insanın, inandığı bu yüce varlıkla kendisi arasında kurduğu, ona doğrudan doğruya ulaşabileceği sağlam bir ma-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. (sebahat@marmara.edu.tr)

nevî köprüdür. İnsan hayatında bu derece rolü olan duanın toplumların dinî kültürlerinde de önemli bir yeri vardır. İslam inancını benimsemiş toplumların dua konusundaki en önemli kaynağı ise Kur'an-ı Kerim ve hadislerdir. Nitekim Kur'an'da da duanın önemini vurgulayan âyetler bir hayli fazladır.¹ Dolayısıyla kültürel ve edebî mahiyetteki dualar da bunlarla ilgilidir. Aynı bir inceleme konusu olan bu duaların bazıları tamamen dinî karakter gösterirken, bazılarının ise aynı zamanda farklı konular ihtiva ettikleri de görülmektedir.

Pek çok yönden zengin olan ve çeşitlilik arz eden Türk kültür ve edebiyatı, dua konusunda da aynı özelliği taşımaktadır. Asırlar boyunca muhtelif konularda manzum, mensur veya manzum-mensur karışık sayısız dua örnekleri teşekkül etmiştir. Bunlar arasında anonim örnekler olduğu gibi ferdî ve edebî mahsuller de mevcuttur. Ferdî ve edebî örnekler dışındaki duaları Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun tasnifiyle şu şekilde sıralamak mümkündür. Bir meslekle, tarikatla, gelenekle, sıhhatle, dinî, içtimaî bir vâkıayla vs. ile ilgili olarak çeşitli gülbanklar, yağmur duası, yemek duası, mevlit duası, aşure duası, nazar duası, hacı duası, mektep duası, kitap duası, bir işe başlama duası, sefer duası, çevirgel duası, battalname duası, Hızır duası, hatim duası, kayıt duası, yeni ay duası, ezan duası, hatime duası, esnaf duası, kadeh duası, yatak duası vs. dualar (Çelebioğlu 1983: 154). Bunlardan bazılarının edebiyatımıza yansımalarıyla ilgili müstakil çalışmalar da yapılmıştır.²

Edebiyatımızda konuyla ilgili destanları, koşmaları, ninnileri, manileri vs. ile Halk şiiri, ilahîleriyle de Tekke şiiri bu yönden oldukça zengindir. Klâsik edebiyatımızda ise mensur örnekler haricinde manzum olarak genellikle kaside ve mesnevî nazım şekilleriyle münacat, tazarruat, niyazname, istimdadiyye, tevbename, istiğfarname, ilticaname gibi türlerde büyük, küçük pek çok eser vücuda getirilmiştir.

Türk edebiyatında dua konusıyla ilgili ilk örnekler Türklerin İslâmiyeti kabul etmeden önceki dönemine rastlar. Uygurların Mani

¹ Mü'min 40/60 (Meâli: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.), Furkan 25/77 (Meâli: Duanız olmasa Rabbim sizi neylesin?), Bakara 2/186, Nîsâ 4/32,117,134, A'râf 7/29, 55, 180, Yûsuf 12/86, vs.

² bkz. (Çelebioğlu 1987: 95-102), (Ceylan 2005: 182-193).

dinini benimsedikleri döneme ait olan dua ve ilahiler bunların ilk örnekleri sayılabilir. Bilinen ilk Türk şairi olarak kabul edilen Aprın Çor Tigin'in Mani için yazmış olduğu medhiye (Arat 1986: 14-17) de bunlar arasına dahil edilebilir. Yine bu döneme ait olan *Tan Tanrı* ilahisi (Arat 1986: 5-9) ise münâcat ve dua türünün bilinen ilk örneği olarak kabul edilebilir. Budist Uygurlar arasında edilen tövbe ve hâtime duaları da bu konuda zikre değerlidir (Arat 1986: 177-183, 213-242). Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra meydana getirdiği eserler ise dua konusunda daha zengin malzemeye sahiptir. Bunların en başında *Dede Korkut Hikâyeleri* gelir. Bu hikâyelerin sonlarında genellikle Dede Korkut'un "Yom vereyin Hânım" (Dua edeyim Hânım) şeklinde başlayan duaları yer almaktadır. Genellikle birbirine yakın ifadelerle hikâyenin kahramanı için edilen bu dualar, duânâme türünün belki de ilk örnekleri olarak kabul edilebilecek niteliktedirler.³

Daha sonra Karahanlılar döneminde Türk edebiyatının ilk şaheseri olan Kutadgu Bilig'de klâsik mânada tevhit ve münâcat türlerinin en eski örnekleriyle karşılaşılacaktır. Ayrıca eserin içinde Odgurmuş'un hükümdar Kuntoğdu için yaptığı dualar da mevcuttur. Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet*'indeki manzumeler de dua konusunda oldukça zengindir. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelindiğinde bu konuda ilk

³ Örnek olarak Dede Korkut'un Dirse Han oğlu Boğaç Han için söylediği duayı burada vermek yerinde olacaktır.

Yom vireyin Hânım!
 Yarlu kara taşların yıkılmasun!
 Gölgece kaba ağacın kesilmesün!
 Kanın akan görklü suyun kurumasun!
 Kanadların uçları kırılmasun!
 Çaparken ağ boz atun bûdirmesün!
 Çalışanda kara polat uz kılıcın gedilmesün!
 Dûrtüşürken ala gönderün ufanmasun!
 Ağ bürçekli anan yiri behişt olsun!
 Ağ sakallu baban yiri uçmak olsun!
 Hak yanduran cırâğın yanadursun!
 Kâdir seni nâmerde muhtâc etmesün!
 Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost olub meded irsün!
 Hânım sana, cânım sana! (Tezcan ve Boeschoten 2001: 214).

akla gelen isimler Mevlânâ ve Yunus Emre'dir. Bundan sonra Osmanlı döneminde Divan, Tekke ve Halk edebiyatı olmak üzere birbirine paralel üç mecrada hızla gelişen Türk edebiyatı, dua konusunda sayılamayacak kadar çok malzeme ortaya koymuştur.

Klâsik Türk şiirinde, *Fuzulî Divanı*'nda olduğu gibi, genellikle divanların başında münacat türü şiirin bulunması bir tertip özelliğidir. Hatta bazen gazeller bölümünün başlangıcında da bu temanın işlendiği görülebilir. Özellikle "yâ Rab" redifli gazeller bunlar arasında zikredilebilir. Ayrıca mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış müstakil eserlerin başında veya sonunda münâcat muhtevalı kısımlar yer alması da tertip gereğidir. Bu sebeple pek çok divanda ve mesnevîde bu özellik karşışlaşmak mümkündür. Kasidelerin son bölümleri ise dua bölümü olarak adlandırılır. Edebiyatımızda nesib veya teşbib bölümü, girizgahı ya da tagazzülü olmayan kasidelerle karşışlaşmak mümkündür, ancak dua bölümü olmayan kaside yok gibidir. Nef'i'nin de, *Ey Nef'î! Söylenecek söz kalmadı, artık lafı bırak (da dua et, sen de bilirsın ki), kaside yazmanın kanunu, (onu) tamamladıktan sonra dua etmektir*, dediği aşğıdaki beytinde belirttiği gibi bir kasidenin dua ile sona erdirilmesi şiirde bir kanun gibidir.

Söz âhir oldu ko lâfı ey Nef'î

Tamâm olunca du'âdur kasidede kânûn (Akkuş 1993: K. 58/51, 246)

Bunun yanı sıra Nâbî'nin "dua" redifli aşğıdaki gazelinde olduğu gibi, baştan sona dua konusunu işleyen gazeller de mevcuttur.

Nice mümkün ki tahallüf ide te'sîr-i du'â
Halka-i sıdkdan oldukça cehân tîr-i du'â

Olur elbetde nişânek-zen-i meydân-ı kabûl
Pençe-i ma'siyet olmazsa 'inân-gîr-i du'â

Olmasa olmaz idi tâk-ı kabûle peyvend
Lafz-ı âmîndeki nûn halka-i zencîr-i du'â

Veçhi var eyleseler ehl-i du'â şerminden
Rûyına destlerin perde-i taksîr-i du'â

İtse mânend-i güvâre n'ola pür-şehd-i kabûl
Günbed-i âlemi feryâd-ı zenâbir-i du'â

Âşiyân eyler ise evc-i icâbetde n'ola
Lâne-i lebden uçan murg-ı hevâ-gîr-i du'â

Nâbiyâ sahn-ı zaferde ider inşâ'a'llah
Küle-i düşmeni endâhte şemşîr-i du'â (Bilkan 1997: I, G. 9, 459)

Bunlardan başka herhangi bir şiir içinde dua mahiyetinde mısra veya beyitlerle de karşılaşmaktadır. Çeşitli duaların konu edildiği, dua isimlerinin zikredildiği, duanın teşbih unsuru olarak kullanıldığı, duanın gerekliliğinin vurgulandığı, duanın ediliş şeklinin (el açmak, yüzü Hakk'a çevirmek, eli yüze sürmek, baş açıp dua etmek, elleri aşağı doğru çevirmek, vs.) belirtildiği, ölünün arkasından dua etmenin işlendiği, ağzı dualı olmak, dua kapısı, dua eli gibi deyimlerin yer aldığı beyitler de azımsanmayacak kadar çoktur.

Ayrıca yukarıda anılan cevşen duası, devlet duası, Hızır duası, İsm-i a'zam duası, kabir duası, kadeh duası, kılıç duası, yağmur duası, nazar duası, sabır duası, vuslat duası vs. dualar da beyitlerde çeşitli şekillerde işlenmiştir. Bu tür beyitlerde duaların tesirleri ve hangi durumlarda okunmaları gerektiği hususunda ipucu yakalamak da mümkündür. Başlı başına bir inceleme konusu olan bu dualara sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Gazâlarda *du'â-yı cevşenine* çâre kılmazdı
Özün her nice kılsa tecrübe tîr-i imtihân hançer (Fuzûlî) (Akyüz
vd. 1958: K. IV/23, 27)

Dâyim el üstinde tut *devlet du'âsın* Âhiyâ
Şükr ü minnet Râzık'a el yüze sürmekdür meges (Âhî) (Sungur
1994: K. 1/12, 73)

Dâyire çizmiş *du'â-yı Hızır* ile tâ hatt-ı yâr
Emriyâ mihr ü meh-i tâbânı teshîr eylemiş (Emrî) (Saraç 2002:
G. 224/5, 139)

Hûb teshîr itmek için bir *du'âsı* müstecâb
İsm-i A'zam okumış dînâr u dirhem üstine (Behiştî) (Aydemir
2000: G. 467/4, 484)

Hemîşe zikrüm olupdur benüm şarâb-ı zâhid
'Aceb mi virdün olursa senün *du'â-yı kadeh* (Aynî) (Mermer
1997: G. 98/2, 374)

Tılsım-ı mâr idi kâkûl cemâli gencine
Du'â-yı seyf ile bozıldı ol tılsım ey yâr (Emrî) (Saraç 2002: G. 177/2, 119)

Ölür dil zülf ü çeşm ü kaddün için
 İrişmezse ana *vashun du'âsı* (Aynî) (Mermer 1997: G. 447/5, 637)

Bunun yanı sıra dua kelimesi de beyitlerde teşbih unsuru olarak çeşitli hayallerle yer almaktadır. Ay, dilber, hediye, inci, ip, kadeh, kılıç, kilit, ok, rüzgar, semt, yay, yol, yüzük vs. duanın benzetildiği unsurlardan bazılarıdır. Dua, Allah'ın nurunu ihtiva etmesi ve ard arda edilmesi bakımından etrafında kat kat haleler bulunan aya; istikametinin göğşe doğru olması açısından salıncağa binip sallanırken göğşe doğru yükselen bir dilbere; başkası için edildiğinde hediyeye; değerli ve mânâlı nurlu olması bakımından inciye; peş peşe edilmeleri sebebiyle inci dizilen ipe; dilden hiç düşürülmemesi özelliğiyle elden düşmeyen kadehe, rakibi yarıdan ayırmak için edilmesiyle kılıca; Allah'a ulaşmasıyla oka; bir işin istenilen şekilde sonuçlandırılabilmesindeki etkisi açısından rüzgara; manevî anlamda herkesin gitmesi gereken bir semte; hedefi yakalamaya vesile olması bakımından yaya; bir ömür boyunca edilmesi itibarıyla yola; edebî anlamda eserin sonunu ifade ettiği için mühüre vs. benzetilmiştir. Bunlar arasında en sık karşılaşılanı ise dua-ok benzetmesidir. Dua, kulun doğrudan doğruya Allah'a hitabıdır ve başka hiçbir yere sapmadan ona ulaşır. Duanın Allah katında kabul görmesi için temizlenmiş bir kalple ve samimiyetle edilmesi gerekir. Ok da sağlam ve iyi gerilmiş bir yaydan fırlatıldığı zaman hedefi bulur. Aksi takdirde nişana ulaşması mümkün olmaz. Bu iki unsur arasındaki büyük benzerlik şairlerin şiirlerinde dua-ok teşbihine sıkça yer vermelerine sebep olmuştur. Aşağıdaki beytinde Necâtî Beğ, sevgiliyi âşığın âhından sakınması konusunda ikaz ederken, mazlumun duasının Allah katında kabul edileceğine de işaretleyip duayı oka benzetmiştir.

Ey mâh-çihre 'âşıkun âhından it hazer
 Bilmez misin ki göklere tîr-i du'â çıkar (Necâtî) (Tarlan 1963: G. 78/6, 193)

Azmizâde Halefî de aşağıdaki beytinde duayı yay ile ilgi kurarak oka benzetmiştir. Burada şair, Hz. Peygamber'in duasını, *kâbe* kavseyn'e ulaşan bir ok olarak tasavvur etmiştir. Bunu da Kur'ân'da, Necm suresi-

nin, “fe-kâne kâbe kavseyne ev ednâ”, meâlen; böylece peygambere olan mesafesi *iki yay aralığı kadar, yahut daha da az kaldı* (Yılmaz 1992: 52), şeklinde buyurulan 9. âyetinden iktibasla ifade etmiştir.

Hakk’a şükr eyledi Resûl-i Hudâ
Kâbe kavseyne irdi tîr-i du’â (Azmizâde Hâletî) (Kaya 2003: Mes.
4/35, 38)

Ayrıca,

Ya köprü kur geçir beni dereden
Ya nefes et su çekilsin aradan (Ömer Kayaoğlu)

mısralarında görüldüğü gibi “nefes” kelimesi de bazen dua anlamına gelmektedir (Yavuz 1999: 41).

Yukarıdan beri kısaca temas edilmeye çalışılan hususlar, başlı başına ayrı bir çalışma konusu olup⁴ bu kadar bilgi vermenin yeterli olacağı kanaatiyle bu çalışmanın asıl konusu olan duânâmeye geçmek yerinde olacaktır.

Duânâme, Arapça “dua” ve Farsça “nâme” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen birleşik bir isimdir. Dua kelimesi, “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” mânasındaki *da’vet* ve *da’vâ* kelimeleri gibi masdar olup, isim olarak da “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamındadır. Dinî terim olarak ise “kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması ve bu amaçla icra edilen ibadet şekli olarak tarif edilir (Cilacı 1994: 529). Nâme kelimesi, isim olarak “mektup, sevgiliye ve aşka dair yazılmış mektup; kitap, mecmua”, sıfat olarak “yazılı, yazılmış, küçük kitap” anlamında birleşik kelimeler yapar. Duânâme ise edebî anlamda bir kimsenin Allah’ın karşısında aczini itiraf ederek sevgi ve tâzim duyguları içinde O’ndan lütuf ve yardım isteğini dile getirdiği eserlere denir. Bu eserler manzum, mensur veya manzum-mensur olabilir. Henüz bir tür olarak ortaya konulmamış olan manzum duânâmeler, görme imkanı bulabildiğimiz mevcut örneklerle göre iki beyitten başlayıp yüz-

⁴ Bu konuyla ilgili olarak kısmî bir çalışma yapılmıştır: Mustafa Can, *15-18. yy.larda Bazı Divanlarda Dua ve Beddua Beyitleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2001, XII+143 s.

lerce beyte ulaşabilmektedir. Divanlarda ve şiir mecmualarında, Klasik Türk şiirinde kullanılan nazım şekillerinin hemen hepsiyle yazılmış duânâme örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak bu konuda daha çok kaside ve kıta nazım şeklinin tercih edildiği ve bunların da duânâme veya duaiyye başlığıyla verildiği görülmektedir. 17. yy. şairlerinden Vahyî'nin "Kasîde-beççe-yi Du'ânâme" başlıklı 13 beyitlik kasidesi (*Dîvân-ı Vahyî*: 31^a-31^b), Nâbî'nin "Kasîde-i Du'âiyye bâ-mukâbele-i 'Atiyye-i Âsafîyye" başlıklı 21 beyitlik kıt'a-i kebîresi (Bilkan 1997: II, 1127-1129) bunlara örnek verilebilir. Ayrıca Hayâlî Beğ'in *Divanı*'nda hem "du'ânâme" (Tarlan 1945: 89), hem de "ez-Eş'âr-ı Gül-i Sadberg" (Tarlan 1945: 367) başlığıyla mükerrer bir şekilde yer alan "aşk eyle" redifli 11 beyitlik gazeli ve Gaziantepî Tâhir'in (doğ.1133/öl.?) "Târih-i izin ve du'â-yı Tâhir Efendi" başlıklı kıt'ası (Sabri 1934: 15) da bu kabilden manzumelerdir. Bazıları ise duânâme olduğunu belirten herhangi bir başlık altında yer almasa da, Nâbî'nin yukarıda verilen "dua" redifli gazeli gibi konu itibarıyla duânâme özelliğini taşımaktadır. Ayrıca mesnevî nazım şekliyle yazılmış müstakil duânâmeler de mevcuttur. Bu çalışmanın konusu olan "Du'ânâme-i İlmî" bu tür örneklerden biridir.

Konu bakımından duânâmelerin, daha çok bir başkası için edilen duaların işlendiği manzumeler olduğu söylenebilir. Özellikle padişahlar için ömürlerinin ve saltanatının uzun, muzafferiyetlerinin daimî olması konusunda duânâmeler yazılmıştır. Diğer devlet büyükleri ile tasavvuf ehli şairlerin, mensubu oldukları tarikatın şeyhi veya değer verdikleri bir pîri için yazdıkları duânâmelere rastlamak da mümkündür. Ayrıca edebî anlamda âşığın dilinden sevgilinin ömrünün uzun olması konusunda yazılmış duânâmeler de mevcuttur. Böylece duânâmeler, münâcat, tazarruat, niyazname, istimdadiyye, tevbename, istiğfarname, ilticaname gibi türlerden farklı olarak değerlendirilebilir. Zira bu tür manzumelerde günahlarının affedilmesi ve lütfuna, yardımına nail olma hususunda şairin kendisi için Allah'a yalvarması söz konusudur. Duânâmelerde esas olan ise bir başkası için dua etmektir. Ancak duânâmeler de önce şairin kendi aczini, günahkârlığını dile getirip affedilmesini dilemesiyle başlar; daha sonra şiiri kim için yazmışsa ona dua ederek devam eder. Çalışmamızın konusunu teşkil eden İlmî'nin *Duânâme*'si de Sultan IV. Murad için kaleme alınmış bir eserdir.

Müellifi

Eserin müellifi Kadızzâde Mehmed Efendi, dönemin meşhur âlimlerindendir. 990/1582'de Balıkesir'de doğmuştur. Babası Toganizâde Mustafa Efendi adında bir kadıdır. Mehmed Efendi kadı oğlu olduğu için Kadızzâde lakabıyla anılmış ve meşhur olmuştur. Gençliğinde Balıkesir'de Birgili Mehmed Efendi'nin talebelerinden dersler alarak başladığı tahsilini daha sonra İstanbul'a gelerek burada tamamlamıştır. Bir süre sonra tasavvufa ilgi duyarak İstanbul'da Halvetî şeyhlerinden Tercüman Tekkesi şeyhi Ömer Efendi'ye intisap etmiş, ancak tasavvufun onun mizacına ve fikirlerine uymaması sebebiyle bu yoldan feyz alamayıp eski mesleğine, vaizlik ve müderrisliğe geri dönmüştür. İyi bir hatip olması sebebiyle kısa zamanda meşhur olmuştur. Bir ara Aksaray'da Murad Paşa Camii'nde muhtasar ve hüsn-i tâbir gibi dersler vermiştir. Ardından Birgilizâde Fazlullah Efendi yerine Sultan Selim Camii vaizi olmuştur. Daha sonra meslekteki rütbesi artarak 1032/1623 yılında Sultan Bayezid Camii'ne nakl olunmuştur. 1038/1628-29 yılında Fatih Camii'nde görev yapmıştır. 1041 yılının Cemâziye'l-âhırinde/Aralık 1631'de Süleymaniye Camii'ne ve aynı yılın sonunda 1632'de de Aya-sofya Camii'ne geçmiştir. Buradaki vaazları ve dersleriyle şöhreti iyice artmıştır. Bu görevine devam ederken orduyla beraber IV. Murad'ın ilk Bağdat (Revan) Seferine katılmış; ancak yolda rahatsızlanıp Konya'dan geriye dönmek zorunda kalmış, 1045 Zilkâde/Nisan 1636 tarihinde vefat etmiştir. Naaşı, Topkapı dışındaki şeyhler kabristanına defnedilmiştir.⁵

Kadızzâde Mehmed Efendi, aynı zamanda tarihte "Kadızzâdeliler hareketi" olarak bilinen tartışmaları başlatan kişidir.⁶ O, âlimliğin yanısıra

⁵ Kadızzâde Mehmed Efendi'nin hayatı ile ilgili bu kısa bilgiler şu kaynaklardan özetlenmiştir: Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifler*, 1, (haz.A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul: Meral Yay., 373; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ahak*, (haz. O. Şaik Gökyay), İstanbul, 1972, 108; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, II, 182; *Nâimâ Tarihi*, III, 275; Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri III. Vekâyiü'l-Fudalâ I*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, 59-60; Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızzâdeliler", *DİA*, 24, İstanbul: TDV Yay., 2001, 100.

⁶ Kadızzâde Mehmet Efendi'nin Abdülmecid Sivâsî ile aralarında cereyan eden bu tartışmaların konuları şu üç kategoride toplanmıştır: 1. Tasavvufî düşünce ve semâ, devran, zikir ve musikî gibi uygulamalarla ilgili meseleler. 2. Müspet ilimleri

şairlik kabiliyetine de sahiptir. Şiirlerine mecmualarda rastlanmakta olup bazen “Kadıızâde” lâkabıyla bazen de “İlmî” mahlasını kullanarak şiir yazmıştır. Ulema sınıfına mensup olması sebebiyle bu mahlası kullandığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinden “bilmiş ol” redifli 55 beyitlik kaside⁷, Sultan Murad’a nasihatname olarak kaleme aldığı bir manzumdur. Dönemin meseleleri ve tedbirlerini ihtiva eden bu şiiri Kadıızâde’nin, IV. Murad’ın yanındaki itibarına ve nüfuzuna güvenerek yazdığı anlaşılmaktadır.⁸ Sultan Murad’ın, Kadıızâde Mehmed Efendi’nin düşüncelerine ve fikirlerine itibar ettiği, daima onu yakınında bulundurduğu ve bazı konularda onunla istişarede bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın konusu olan manzumesi ise onun, “İlmî” mahlasını kullanarak kaleme aldığı ve yine aynı padişah için yazdığı *Duânâme*’sidir.

Eseri

İlmî’nin bu eserinin farklı mecmualarda iki nüshası tespit edilebilmiştir.⁹ Ancak manzumenin mukaddimesinde şairin, bu duânâmenin saray mescidinde ve diğer camilerde okunması hususundaki dileği yer almaktadır. Onun o dönemde Sultan Bayezid Camii’nde vaiz ve nâsîh olduğu dikkate alınırsa ve eserin Bayezid Kütüphanesi’nden başka Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nde de bir nüshasının bulunmasından hareketle, duânâmenin diğer camilerde de okunmuş olması ve dolayısıyla

okumanın caiz olup olmadığı; Hızır’ın hayatta bulunup bulunmadığı; ezan, mevlid ve Kur’ân’ın makamla okunmasının caiz olup olmadığı; Firavun’un imanla ölüp ölmediği; Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin kafir sayılıp sayılmayacağı; Yezid’e lânet ediliş edilmeyeceği; kabir ziyaretinin caiz olup olmadığı; mübarek gecelerde cemaatle nafilâ namaz kılınıp kılınamayacağı gibi dinî inanışlar ve ibadetlerle ilgili meseleler. 3. Tütün ve kahve gibi keyif verici maddelerin kullanılmasının haram olup olmadığı; rüşvet almanın mahiyeti ve hükmü; namazlardan sonra musafahanın, inhinanın (el etek öpme, selam verirken eğilme) caiz olup olmadığı gibi sosyal ve siyasî hayatla ilgili meseleler (Çavuşoğlu 2001: 100). Bu tartışmaların yaygınlaşması sonucunda tarikat mensuplarına karşı bir düşmanlık ortaya çıkmış ve Mevlevî tekkelerinde âyin yapılamaz hâle gelmiştir (Kâtib Çelebi 1287: II, 183).

⁷ Konya İl Halk Kütüphanesi Feridun Nafiz Uzluk Bölümü, nr. 6994, yk. 5^b-7^b.

⁸ Kadıızâde’nin bu şiiri hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Ürekli 1997: 277-300).

⁹ Bunlardan biri Bayezid Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü 1801 numarada kayıtlı mecmua içinde, diğeri de Topkapı Sarayı Kütüphanesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 739 numarada kayıtlı mecmuada bulunmaktadır.

başka nüshalarının da bulunması kuvvetle muhtemeldir. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde şimdilik sadece ikisi tespit edilebilmiştir.

Mevcut nüshalarda eserin telifine veya istinsahına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak Kadıızâde Mehmed Efendî'nin Sultan Bayezid Camii'nde vaiz ve nâsîh olarak görev yapmağa başladığı tarih olan 1032/1623 yılı aynı zamanda IV. Murad'ın da tahta çıktığı yıldır. Dolayısıyla eserin, bu tarihte Sultan IV. Murad'ın tahta çıkışı sebebiyle yazılmış bir cülûsiyye olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim manzumenin başında yer alan mukaddime kısmında da doğrudan doğruya cülûsiyye olduğu ifade edilmemekle beraber eserin Sultan Murad'a hediye edildiği belirtilmiştir. Klâsik edebiyatımızda cülûsiyyelerin kaside nazım şekliyle yazılması bir gelenektir. Ancak Kadıızâde Mehmed İlmî Efendi, bir din adamı olması sebebiyle, padişaha sunduğu bu cülûsiyyeyi diğer şairlerin olduğu gibi övgü dolu bir kaside olarak değil, ideal bir padişah olması için Allah'a dua ettiği, mesnevî nazım şeklinde bir duânâme olarak yazmayı tercih etmiş olmalıdır. Bu manzumede aynı zamanda Sultan Murad'ın Bağdat ve Yemen'i feth etmesi için de dua edilmektedir. Bu haliyle eser bir fetih duası özelliğini de taşımaktadır.

Mevcut olan her iki nüshanın başında da, eser başlamadan önce mukaddime mahiyetinde manzum-mensur karışık bir giriş kısmı yer almakta ve burada eserin kimin için yazıldığı, türü, kim tarafından yazıldığı, yazılış sebebi belirtilmektedir. Buna göre eser, Sultan Murad Han ibn Sultan Ahmed Han ibn Sultan Mehmed Han için, duânâme türünde yazılmış bir mesnevîdir. O dönemde Sultan Bayezid Camii'nde vaiz ve nâsîh olarak görev yapan Şeyh Muhammed İlmî tarafından inşâ edilmiş ve İslâm padişahına hediye edilmiştir. Bu kısımda şairin, *kendisinin bir duacı olduğunu ve bir duacının hediyesinin de dua olacağını* belirttiği şu cinaslı beyti de yer almaktadır:

Du'âcıyam du'âdur armağânım
Du'âcîdan du'âyı armağân um

Beytin ardından ise padişahın ordusunun Bağdat ve Yemen'i de feth etmesi dileğinde bulunmaktadır. Bunun için de bu duânâmenin saray mescidinde ve diğer camilerde her Cuma gecesi yatsı namazından sonra okunup bütün ümmet-i Muhammed'in ona "âmin" demeleri gerektiği, bu vesileyle Allah yardım edip Bağdat ve Yemen'in fethedileceği

ifade edilmiştir. Bilindiği gibi Bağdat'ın Osmanlı Devleti'ne hukuken bağlanması 29 Mayıs 1555'te Amasya muahedesi ile olmuştur. Bundan sonra Bağdat'ta Sultan IV. Murad'ın babası olan Sultan I. Ahmed dönemine (1590-1617) kadar bazı aşiret ayaklanmalarından başka önemli bir hareket görülmemiştir. I. Ahmed dönemi ise Celâli isyanları ve bunların bastırılmaları gayretleri içinde geçmiştir. I. Ahmed'den sonra merkezî otorite sarsılmış ve yeniden isyanlar başlamıştır. Bu karışıklıklar sonucunda Şah Abbas 1623 yılında Bağdat'ı kuşatıp teslim almıştır. Sünnî halka zulm edip katliamda bulunmuş; İmâm-ı Âzam ve Abdülkâdir Geylânî türbelerini tahrip ettirerek cami ve medreseleri ahır haline getirmiştir. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin ilk hedefi Bağdat'ı kurtarmak olmuştur. I. Ahmed'in yerine geçen oğlu IV. Murad çocuk denecek yaşta ve İstanbul'da karışıklıklar çıkmış olmasına rağmen Bağdat'ı kurtarmak için harekete geçilmiş ve nihayet Bağdat, 1638 yılında tekrar Osmanlı idaresine girmiştir (Halaçoğlu 1991: 433-434). Şairin IV. Murad'ın tahta çıkışı sebebiyle yazdığı bu duânâmede Bağdat ve Yemen'in fethedilmesi dileklerini de dile getirmesi I. Ahmed döneminde Bağdat'ın kaybedilmesinden duyulan derin üzüntünün ve tekrar geri alınması konusunda duyduğu şiddetli arzusunun tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olan bu eser, 106 beyitten müteşekkildir. Eserin klasik mesnevî tertibine uygun olduğu söylenebilir. Zira konu itibarıyla baştan sona dua mahiyetinde olduğu için tevhid, münâcât, na't, sebep-i telif, asıl konu, hatime gibi klasik tertip bölümlerine ayırmak mümkün olmamaktadır. Ancak yine de bir tertip içinde değerlendirilecek olursa eserin ilk 20 beytinin münâcât, 21-96. beyitler arasının asıl konu yani Allah'ın padişaha ve ordusuna güç verip Yemen ve Bağdat'ın fethedilmesi için dua, 97-102. beyitlerin fahriye olduğu söylenebilir. Eser, hatime bölümü denilebilecek olan 103-106. beyitlerdeki dua ile sona ermektedir.

Bu manzume, aruzun hezec bahrinin “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün” kalıbıyla yazılmıştır. Eser vezin bakımından oldukça sağlamdır. Türkçe kelimelerde görülen imâleler, her dönemde bütün şairlerde görülen bir özelliktir. Bu tür imalelerin dahi az olması şairin kelimeleri özenle seçtiğini ve bu konuda ne kadar kabiliyetli olduğunu göstermektedir. Bura-

dan hareketle İlmî'nin teknik olarak aruza hâkim bir şair olduğu söylenebilir.

Eser kafiye bakımından incelendiğinde şairin, genellikle Arapça ve Farsça kelimelerle kafiye yaptığı görülmektedir. Bu da konu itibarıyla normal karşılanabilecek bir durumdur. Kafiye, Türkçe kelimeleri ise daha az kullanmıştır. Bunlar ol-bul (11), tapu-kapu (17), yol-sol (51,56), yirine-yirine (55), ol-gel (90), göz-söz (91) şeklinde sıralanabilir. Bu kafiye-ler arasında ol-gel kelimeleri arasındaki yarım kafiye haricinde diğer-leri cinasın değişik türlerinde yapılmış tam, zengin ve tunç kafiye ör-nekleridir. Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan kafiye-lerden genellikle kafiye-i müreddefe ile karşılaşılacaktır. Metinde yer alış sırasına göre bunlar: Pâk-nâk (1), Kur'ân-fermân (2), şâh-câh (5), 'arrâf-sarrâf (12), i'timâd-*murâd* (14), fakîr-hakîr (19), maksûd-merdûd (20), zemân-emân (22), zahîr-basîr (23), 'ibâd-*Murâd* (25), makhûr-mesrûr (26), âbâd-berbâd (28), dâd-*murâd* (29), inkıyâd-*murâd* (33), nûr-mesrûr (35), refîk-tarîk (38), *murâd*-bilâd (39), hâl-âl (40), zamîr-zahîr (41), memdûd-mes'ûd (45), tâ-bân-şitâbân (47), ma'mûr-meşkûr (49), ihsân-sultân (50), imâm-temâm (53), fesâd-ibâd (57), ahkâm-İslâm (60), ma'lûm-mazlûm (61), şâh-zıllu'llâh (62), Hân-Osmân (63), cihân-emân (64), mâl-pâmâl (65), tevfkî-tahkîk (66), kerîm-müstakîm (67), meskûn-efzûn (70), âsumân-bâdbân (72), kemâkân-'isyân (73), cünûd-cühûd (78), maksûd-Ma'bûd (83), ka-rîn-hem-nişîn (87), hitâb-'itâb (88), makâm-tamâm (93), müşğ-bîz-'itr-rîz (99), âsumân-cihân (100), yâd-âzâd (103), mes'ûd-cûd (106) kelimeleri arasındaki kafiye-lerdir. Kârî-Bârî (27), vilâyet-himâyet (52), ikâmet-itâ'at (54), şâyi'-zâyi' (58), kâ'im-ganâ'im (59), lâyık-'âyık (94), nihâyet-hidâyet (105) kelimeleri arasında ise kâfiye-i müessese bulunmaktadır. Eserde terk-derk (8), kahr-zehr (74) ise kafiye-i mukayyede bulunan kelimeler-dir. Pâk-nâk (1), kalem-'alem (3), sûfî-sâfî (9), emr-'ömr (16), tapu-kapu (17), zemân-emân (22), hâl-âl (40), ziyâde-ziyâda (46), tâbân-şitâbân (47), yirine-yirine (55), yol-sol (51,56), tîze-nîze (77), *Murâd-murâd* (84), hitâb-'itâb (88), göz-söz (91), cenân-cinân (98) kelimeleri ise aynı zamanda cinas sanatının çeşitli şekillerinin (tam, lâhuk, nâkıs, vs.) örnekleridir. Eserdeki diğer kafiye-ler ise sadece revî herfi ile yapılan normal kafiye-lerdir. Şairin bunlardan başka Türkçe-Arapça veya Türkçe-Farsça keli-melerle kafiye yaptığı da görülmektedir. Kul-dil (7,10), *murâdım*-adım (13), evbaş-kızılbaş (75), anı-câvidânı (86), makbûl-kul (104) kelimeleri

bu şekilde kafiyeleşmiştir. Eserin kafiye konusunda dikkat çeken diğer bir özelliği ise kafiye kelimeleri arasında *murad* kelimesinin sık kullanılmış olmasıdır. Şairin bu tercihinin tesadüfi olmadığı, eserini Sultan Murad için yazmasından dolayı bu ismi özellikle vurguladığı söylenebilir.

İlmî'nin bu eserinde redif olarak genellikle Türkçe, çok az sayıda da Arapça ek ve kelimeler kullanılmıştır. Bunların çoğu, *keremdür-mültezemdür* (18)'de olduğu gibi bir ekten meydana gelen rediflerdir. Daha az sayıda olmak üzere bir ek ve bir kelime (-un için)(2), bir ek ve iki kelime (-i ola hemîşe)(42), sadece bir kelime (eyle)(95) ve iki kelime-den (ola ol)(62) müteşekkil redifler de mevcuttur.

Dil bakımından eserde Arapça ve Farsça kelimeler çokça kullanılmış olmakla beraber söyleyiş bakımından Türkçe hakimdir. Şair bu eserinde, Farsça ve Arapça terkiplere çok rağbet etmemiştir. Bu tür terkipler manzumenin geneline oranla oldukça az sayılacak miktardadır. Üslup olarak ise eserde, son derece akıcı ve samimi bir ifade tarzı görülmektedir. Bu da şairin Allah'a yakarışındaki samimiyetin tezahürü olarak değerlendirilebilir. Muhatap doğrudan doğruya Allah olduğu için eserde konuşma üslubu hakimdir. Dua kısmında beyitlerin her biri bir dua cümlesi mahiyetinde olup, dinleyenler tarafından her birinin akabinde âmin denilmesi gerektiği hissedilmektedir. Nitekim şairin de eserinde zaman zaman âmin diyenler için "âmin diyen emin olsun belâdan" şeklinde duada bulunduğu görülmektedir.

Muhteva bakımından eser baştan sona dua konuludur. Şair, eserinin başında önce Allah'ı tâzim ettikten sonra mukaddes olan bazı unsurları ve insanları överek, bu övgüleri hem Allah'ın rızasını kazanmak hem de kendi duasının kabulünü kolaylaştıracak birer vesile olarak görmektedir. Bunlar sırasıyla Kur'an-ı Kerim, Levh-i mahfuz ve kalem, Arş, Kürsî, Hz. Peygamber ve ailesi, diğer peygamberler, sahabe, velîler, ve Allah katında makbul olan diğer insanlardır. Bu kısımda şair önce, Allah'ı her türlü kirden münezzehten olan pâk zatıyla ve nur olan sıfatıyla zikretmiştir. Ardından da O'nun vasfını taşıyan Kur'an'ın hakikati anlatan bir ferman olduğunu belirtmiştir. Levh-i mahfuza yazılan ilmi övmüş, Arş'ın ve Kürsî'nin azametini anlatmıştır. Hz. Peygamber'in, diğer peygamberlere üstünlüğünü anlatmak için peygamberlik tahtının sultanı olduğunu vurguladıktan sonra diğer peygamberleri, Hz. Peygam-

ber'in ailesini ve ashabını da zikredip Allah katında makbul olan kulları tarif etmiştir. Bunlar, Allah'a yakınlık makamına kavuşmuş, gönülleri korku ateşiyle yanan, Kur'an'ın mahiyetini idrak edip ona uyararak bu dünyayla her türlü bağı koparan, gönlünü her türlü dünyevî arzu ve isteklerden arındırıp sufi olan, Allah'ı seven ve onun sevgisini kazanan, Kur'an'ın hikmetlerini kavrayıp geleceği anlayan, onun potasında eriyen, ondan başka şeye değer vermeyen kullardır. Bu kısmın sonunda şair, yukarıda zikrettiği bu kimselerin Allah katındaki makbuliyetlerinin hürmetine kendi duasının kabul edilmesi dileğinde bulunur.

Bu dileğin arkasından kendi halini, inancının ne kadar sağlam olduğunu ve samimiyetini arz eder. Burada Allah'a inanıp güvenen herkesin muradının hasıl olacağı, ona sığınan kimsenin isteklerine kavuşacağı, onun emirlerine uyan kimsenin ömrünü huzur içinde geçireceği inancıyla kapısına geldiğini, buradan lutuf ve kerem umduğunu, bu sebeple de bu kapıdan bir adım bile ayrılmayacağını belirtir. Allah'ın Kerim ismine istinaden lutfunun, ihsanının bolluğunu, kerem sahibi olduğunu, kapısının günahkâr, hor, hakir vs. ihtiyacı olan herkese açık bulunduğunu, ona gönülden dua edip halini arz eden kimseyi geri çevirmeyeceğini, Allah'a hitaben samimi bir üslupla onu över ve kendi duasını da kabul etmesi dileğinde bulunur. Aynı zamanda kendisinin günahkar ve âsî bir kul olduğunu da itiraf eder.

Bundan sonra şair, bu duânâmeyi yazış sebebi olan asıl konuya geçer. Burada şair, önce duasının, zamanın padişahı olan Sultan Murad ile ilgili olduğuna işaret eder. Ardından da padişah için Allah'tan hangi dileklerde bulunduğunu belirtir. Bu dilekler şöylece sıralanabilir:

1. Padişahın âdil olması ve adaletle hükmetmesi.
2. Ömrünün uzun olması.
3. Allah'ın, her işinde onu gözetip yardımcı olması.
4. Ona sığınak olması.
5. Onu âleme bağışlaması.
6. Onun bütün düşmanlarını şiddetli bir şekilde kahredip, yenilgiye uğratması.
7. Onun ahbablarını sevindirmesi.

8. Padişahın yaptığı her işin kutlu olması ve bütün dünyada takdir edilmesi.

9. Onun gönül evinin ilimle âbâd olması ve düşmanların ülkesini yıkması.

10. Adalet ve doğruluk yolunda yürüyüp izzet ve murad kâbesine ulaşması.

11. Düşüncelerinin daima halkın istekleri yönünde olması ve istek sahiplerini murada erdirmesi.

12. Onun temiz kalbinin şerî'atın zuhur ettiği yer olması ve bütün âlemi aydınlatan bir güneş gibi parlaması.

13. Allah'ın emirlerinden ve Peygamber'in sünnetinden ayrılması.

14. İşlerinde hep Allah'ın emirlerini gözetmesi ve muradının hep adalet etmek olması.

15. Kılıcının günahkârlara tevbe ettirmesi ve yolunu kaybetmişlere yol göstermesi.

16. Zekasının bir güneş gibi parlak olması ve bütün dünyanın onun adaletiyle mutlu olması.

17. Hangi hayırlı işe başlarsa her şeye muktedir olan Allah'ın ona yardım etmesi.

18. Müheymîn (kainatın bütün işlerini gözetip yöneten) olan Allah'ın onu lüzumlu olan her isteğine kavuşturması.

19. Yardımını ona arkadaş, lutfunu ve yardımcılığını da yoldaş etmesi.

20. Muradının daima adalet ve ilim olması; ülkesinin her türlü beladan korunmuş olması.

21. Onun ilminin bütün haline hakim olup hiçbir hileye aldanmaması ve şerî'at üzere hükmetmesi.

22. Bütün cihanın ona boyun eğmesi ve her işinde adaletin ona rehber olması.

23. Adaletin her zaman onun emrinde olması ve düşmanlarının kırılması.

24. Kemalının artması ve doğrulukla, adaletle ömür sürmesi.
25. Yer yüzünde onun adaletinin hüküm sürmesi ve dostlarının mutlu olması.
26. Kudret ve yüceliğinin artması, bahtının açık olması ve ikbal güneşinin daima parlaması.
27. Onun yücelik güneşinin daima parlaması ve düşmanlarının en kısa zamanda kahrolması.
28. Onun zamanında İslamiyet'in yayılması ve Allah'ın bu hususta ona yardımcı olması.
29. Cihanı adaletle bayındır hale getirmesi ve yaptığı işlerin Allah katında makbul olması.
30. Adalet ve ihsan Allah'ın emri olduğu için padişahın bu emirlere uyması.
31. Şeriat kanunları ile yola çıkıp gittiği her yerde onunla hükmetmesi.
32. Onun adaletiyle ülkenin güvenlik içinde olması.
33. İslam hükümlerini yürütüp Müslümanlara imam olması.
34. Ülke sınırlarında bulunan komşularının daima onun emir ve yasaklarına itaat etmesi.
35. Zekatı alıp yerine ulaştırması ve böylece zorbaların kahrolması.
36. Yol kesicileri ve hırsızları ortadan kaldırması.
37. Kavgayı sona erdirip, fesadı ortadan kaldırması ve ibadet edenlerin şahitliğini kabul etmesi.
38. İslam hukukuna zarar gelmesini önlemesi.
39. Allah yolunda savaşıp, savaşta elde edilen ganimeti adaletle dağıtması.
40. İslam hükmünü yürütmeye muktedir olup koruması.
41. Zalimin üzerinde mazlum hakkı bırakmaması.
42. Onun cihan padişahı olması ve *zıllu'llah* (Allah'ın gölgesi) olan bir sultan olması.
43. Azametiyle adının bütün cihana yayılması ve düşmanlarının ondan aman dilemesi.

44. Düşmanlarının, kendi ülkelerini ayaklar altına almasın diye ne isterse ona vermeleri.

45. Allah'ın faziletiyle ona yardım etmesi ve onun taklitten geçip hakikat ehli olması.

46. Allah'ın, bu cömert sultana hidayet eylemesi ve Sırat-ı müstakim'den kolaylıkla geçmesini sağlaması.

Buraya kadar sıralanmış olan dualar padişahın kendisi için edilen genel dualardır. Bundan sonra şair, bu duânâmede padişahın beklentisini dile getirir. Şair bu kısımda, yaptığı duanın bir fetih duası olduğunu belirterek eserinin yazılış amacını açıkça bildirmektedir. Burada şair, yaşı küçük de olsa padişahın, babasının döneminde kaybedilen Bağdat ve Yemen'i geri alması ümidiyle bu manzumeyi yazdığını anlatır.

Du'â-yı feth irişsün âsumâna
Sabâ-yı nasr girsün bâd-bâna

Yemen yümn ile feth olup kemâ-kân
Mutî' ola cemî'-i ehl-i 'isyân

Harâb olsun ser-â-ser mülk-i evbâş
Kızıl kana boyansun hep Kızılbaş

Yehûdâ vü nasârîden denîler
Fürû-mâye 'akıl ser-geştenîler

'Alef olsun olar şemşîr-i tîze
İrişsün râfızî sadrına nîze

Dahı Bağdâdı feth itsün cünûdı
Kıralar cümle ol hamr-ı cühûdı

Duânâmenin sonunda şair, gelenek haline gelmiş olan dua tertibine uygun olarak önce padişahın atalarına rahmet dilemekte ve ardından da bu duayı dinleyip âmin diyenlerin muradlarına ermelerini niyaz etmektedir.

Şairlerin, eserlerinin sonunda kendi şiirini ve sanatkarlık gücünü övmesi tertip gereğidir. Burada da İlmî,

Sözün İlmî senün nûr-ı cenândur
Delîl-i mûsıl-ı hûr-ı cinândur

Mu'anber kıl cihânı müşg-bîz ol
Mu'attar it meşâmı 'itr-rîz ol

Kelâmun kadrin irgür âsumâna
Ola kandîl-i nûrânî cihâna

dediği beyitlerinde sözlerinin gönülleri nurlandıracağını, cennet hurilerine kavuşmanın delili olacağını, cihana müşk serpip güzel kokular saçacağını, göklere erişip cihanı aydınlatacak kandil olacağını belirterek şiirini övmektedir. Ardından da bu duânâmeyi okuyanların, dinleyenlerin ve görenlerin el açıp padişaha hayır dualar etmelerini, padişahı dua ile anmalarını dilemektedir. Bunu yapanların gamdan kurtulmaları için de Allah'a dua etmektedir. Ayrıca bu duanın kabul edilmesi ve âmin diyenlerin emin olması için Allah'a niyaz etmektedir. Bunun akabinde şair aşağıdaki beyitlerle eserini noktalamaktadır.

Du'âmuz bula bununla nihâyet
Cihân halkına yâ Rab kıl hidâyet

Cemî'-i mü'minîni eyle mes'ûd
Ecib da'vâtenâ yâ Sâhibe'l-cûd

Eserin metni iki nüsha karşılaştırılarak aşağıda verilmiştir.¹⁰

¹⁰ Nüsha karşılaştırılmasında Bayezid Devlet Kütüphanesi'ndeki nüsha için B, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki nüsha için T rumuzu kullanılmıştır. Düzeltmeler belirtilirken metin için M kısaltması verilmiştir.

DU'Â-NÂME-İ 'İLMÎ

84^a B, 114^b T

(1)Ekremü's-selâṭin ve a'zamü'l-havākīn es-Sultān Murād Ḥān ibn
(2)es-Sultān Aḥmed Ḥān ibn es-Sultān Muḥammed Ḥān ḥazretlerine
(3)du'ā-nāmedür ki Sultān Bayezīd-i Velī 'aleyhi'r-raḥmetü'l-'ulā
(4)Cāmi'-i şerīfnde ḥālā vā'iz ü nāşih olan Şeyḥ Muḥammed 'İlmî
(5)dā'ileri inşā idüp pâdişāh-ı İslāma ihdā itmişlerdür. (6)Ḳabûl recāsı ile
taḳabbellāhu te'ālā *bikaḅûlin ḥasenin*.

Du'āciyam du'ādur armağānum

Du'ācīdan du'āyı armağān um

(7)Bu du'ā-nāmeyi her cum'ā gicesi yatsu nemāzından soñra
mescidde (8)bir kimse okuyup diñleyenler āmin diseler sa'ādetlü
pâdişāhumuzuñ (9)'ömürleri uzun olup ve cemī' murādıları ḥaşıl olup
(10)ve Yemen ve Bağdād feth olup ve a'dā-yı (11)dīn ü devlet mağlûb
(12)olmağa sebep olur (13)inşā'allāhu (14)te'ālā."

* Başlık: Merhūm ve mağfūr Kaḍızāde Meḥmed Efendi Raḥmetu'llāhi 'aleyh Du'ā-nāme bi-ismiḥi subḥānehu nes'elu iḥsānehu münacāt-ı Ḥudā ve 'arz-ı ḥacāt T, Bismi'llāhi'rraḥmāni'rraḥīm B

** Bu mukaddime B nüshasında şu şekildedir: (1)Ekremü's-selâṭin ve a'zamü'l-havākīn illā ve hüve's-(2)sultān ibni's-sultān es-sultān Murād Ḥān (3)ḥazretlerine du'ā-nāmedür ki ḥālā Sultān Bayezīd-i Velī (4)'aleyhi'r-raḥmeti'l-ḳaviyy Cāmi'inde vā'iz ü nāşih olup (5)Şeyḥ Muḥammed 'İlmî dā'ileri inşā idüp pâdişāh-ı (6)İslāma ihdā itmişdür. Taḳabbellāhu bikaḅûli ḥasenin (7)recāsıyla.

Du'āciyam du'ādur armağānum

Du'ācīdan du'āyı armağān um

(8)Pes bu du'ā-nāme Saray mescidinde vesā'ir cevāmi'de (9)okınsa ve ümmet-i Muḥammed āmin diseler bi'avni'llāhi(10)te'ālā Yemen ve Bağdād feth olup ve 'ālem emn ü emān (11)[ve] zemīn ü zemān (ve) āsūde-ḥāl üzre olalar, (12)ve sa'ādetlü pâdişāhumuz 'adliyle çok mu'ammer (13)olalar biḥürmeti'l-fātiḥā

84^b B, 115^a T Bismi'llâhi'rraḥmâni'rraḥîm

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

- 1 İlâhî zât-ı pākūñ ḥürmeti-y-çün
Şıfât-ı tâbnākūñ ḥürmeti-y-çün
- 2 Senüñ vaşfuñ olan Qur'ānuñ için
Hıaķı fark itmege fermānuñ için
- 3 İlâhî levḥ-i maḥfûz u ḳalem-çün
Aña mektûb olan 'ilm ü 'alem-çün
- 4 Muḥîṭ-i cümle 'arş-ı a'zam için
Cinānuñ ferşi Kürsî Ekrem için
- 5 Nübüvvet taḥtınıñ ol şāhı için
Yanuñda ulu 'izz ü cāhı için
- 6 İlâhî enbiyānuñ cümlesi-y-çün
Daḥı aşḥāb u āli zümresi-y-çün
- 7 Maḳām-ı ḳurba vāşıl ḳullar için
O nār-ı ḥavfa yanan diller için
- 8 Kelāmuñla sivāyı terk iden-çün
Kelāmuñ ma'nisini derk iden-çün
- 9 Şafâlardan geçüp şüfî olan-çün
Kelāmuñla senüñ şāfî olan-çün
- 10 Ḥabîb ü hem muḥibb olan ḳul için
Mürîd ü hem murād olan dil için

1 tâb-nākūñ: tâb-nātūñ T

2 fermānuñ: Furḳānuñ T

⁵ taḥtınıñ: taḥtınıñ B

⁸ derk: Bu kelime metinde terk şeklinde yazılmış olup anlam gereği bu şekilde düzeltili. (derk: anlama, kavrama)

- 11 Kelāmuñ pūtesinde şāf olan-çün
Dürüşüp ‘ilmüñ iksîrin bulan-çün
- 12 Kelāmuñda senüñ ‘arrāf olan-çün
Kelām-ı ğayrıda şarrāf olan-çün
- 13 Müyessirsın müyesser kıl murādum
Kapuña geldüm ü gitmem bir adım
- 14 Şular kim saña itdi i’ timādı
Olur yanuñda hāşıl her murādı
- 115^b T 15 Şular kim saña itdi ilticāyı
Muḳarrer buldılar anlar recāyı
- 16 Şular kim saña tefvîz itdi emrin
Ḥuzûr ile geçürdi cümle ‘ömrin
- 17 Yüzüm tevcîh idüp yâ Rab ṭapuña
Kerem luṭf uma geldüm ben ḳapuña
- 85^a B 18 Kerîmsin ‘âdetüñ dâ’im keremdür
Ki ehl-i cürme bâbuñ mültezemdür
- 19 Açuḳdur bâb-ı luṭfuñ her fakîre
N’ola iḥsân iderseñ ben ḥaḳîre
- 20 Göñülden her kişi isterse maḳşûd
Virürsin eylemezsın anı merdûd
- 21 Murādum ol ḳabûl eyle du’âmı
Ḳuluñam çünki ben ‘âşî vü ‘âmî
- 22 Du’âm oldur ki sulṭân-ı zamānı
Ḳılup ‘âdil viresin çok emānı

¹¹ - B; iksîrin: ekşerin M (anlam ve vezin gereği düzeltilmiştir.)

¹⁵ ilticāyı: ilticâtı B. // recāyı: recâtı B

¹⁹ ben:bu T

²² T nüshasında, bu beyitteki “emân” kelimesinin anlamı derkenarda “uzun ömürler ve çok muradlar” şeklinde açıklanmıştır.

- 23 Olasın dâ'imâ anuñ zahîri
Her işinde mu'îni vü başîri
- 24 Dağı fazluñla luṭf idüp İlâhî
Olasın sen Murâd Hânuñ penâhı
- 25 İlâhî eyleyüp luṭfı 'ibâdı
Bağışla 'âleme Sulṭân Murâdı
- 26 İdüp a'dâsını hışm-ile maḳhûr
Ḳamu aḥbâb-ı devlet ola mesrûr
- 27 Ola maḳbûl-i 'âlem cümle kârı
Hümâyûn ide menşûrını Bârî
- 28 Ola beyt-i dili 'ilm-ile âbâd
İde mülk-i 'adûyî tâ ki berbâd
- 29 Sülûk itsün ṭarîḳ-ı 'adl ü dâda
İrişsün Ka'be-i 'izz ü murâda
- 116^a T 30 Medâr-ı emr-i cumhûr ola râyı
Murâd ehli bula andan recâyı
- 31 Dil-i pâkin şerî'at maḳharı kıl
Cihânuñ âfitâb-ı enveri kıl
- 32 Senüñ emrünü icrâ kıl rızâsın
Resûlünüñ sünnetin kıl reh-nümâsın
- 33 Umûr-ı şer'a kılsun inḳıyâdı
'Adâlet itmek olsun hep murâdı

²⁵ 'ibâdı : Bu kelime de datif eki olan -a, -e sesinin -ı sesiyle verildiği görülmektedir. Bu özelliğe bugün de Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle Ege bölgesi ağzında rastlanmaktadır.

²⁸ 'ilm-ile: 'âlemde B

³⁰ râyı: râ'î B // recâyı: recâ'î B

³¹ âfitâb-ı enveri: âfitâb-u enveri B

³³ itmek: etmek B; hep: her T

- 34 Zebān-ı tıǵı tevbe vire halka
Hidāyet eyleye güm-rāh-ı haqqā
- 85^b B 35 Zekāsı āfitābı ola pür-nūr
Cihān ‘adliyle ola şād u mesrūr
- 36 Ne kār-ı hayra kim ola mübāşir
Aña teysir ide Allāh-ı kādīr
- 37 Murādātın virüp cümle Müheymīn
Müheyyā eyleye dā’im mühimmin
- 38 İlāhī aña tevfiķuñ refiķ it
Meded-kārī-i fazluñ hem-ṭarīķ it
- 39 Hemīşe ‘ilm ü ‘adl ola murādı
Maşūn olsun belālardan bilādı
- 40 Muḥiṭ ola ‘ulūmı cümle hāle
Ki tā aldanmaya her mekr ü āle
- 41 Muḥiṭ olduğda aḥvāle zamīri
Şerī’at emrinüñ ola zahīri
- 42 Cihān fermān-beri ola hemīşe
‘Adālet rehberi ola hemīşe
- 43 Hemīşe ‘adl ola aña müyesser
‘Adūsı ola her demde mükesser
- 44 Kemāli arta dā’im ola enver
Cihānda ‘adl ile ola mu’ammer
- 116^b T 45 Zemīn üstinde ‘adli ola memdūd
Hemīşe hem-dem ola ‘adl-i mes’ūd

³⁴ zebān:zübān B

³⁵ şād u: - B

³⁷ murādātın: murādā B; Müheymīn: mühimmin T // - B

⁴⁵ ‘adli ola: ola ‘adli B

- 46 Ola hem 'izzet ü bahşı ziyâde
Dağı hürşîd-i ikbâli ziyâda
- 47 Şu'â'-ı mihr-i rif'at ola tâbân
'Adûsınuñ ola qahrı şitâbân
- 48 Zamânında şerî'at ola cârî
Hudâ her işde kılsun aña yârî
- 49 Ol 'adl ile cihânı ide ma'mûr
Hudâ ide anuñ sa'yini meşkûr*
- 50 Hudânuñ emridür çün 'adl ü ihsân
Ol emre imtisâl ide bu sulţân
- 51 Gire ol şer' ü kânûn ile yola
Anuñla hüküm ide sağ ile şola
- 86^a B 52 Anuñ eyyâm-ı 'adlinde vilâyet
Olup emn üzre hem ola himâyet
- 53 Ola ol ehl-i İslâmuñ imâmı
Ki tenfîz ide aḥkâmı tamâmı
- 54 Hudûdı eyleye dâ'im iḳâmet
İdeler emr ü nehyine itâ'at
- 55 Zekâtı alup ol vire yirine
Tağallüb ehli qahrından yirine

⁴⁶ bahşı: bahtı B

⁴⁷ şu'â':şî'â' B // şitâbân:sitâbân B

* Bu beyitten sonra T nüshasında 50. beyitle alakalı olarak

Ḳāle'llāhu el-Melikü'l-Mennāni'd-Deyyān

İnne'llāhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-iḥsān,

şeklindeki, âyet ihtiva eden Arapça beyit, B nüshasında ise "Nev'-i diger der du'â-i pâdişâh-ı a'zam" başlığı yer almaktadır. Bu başlık ikinci bir duânâme olduğu hissinin uyandırmaktadır. Ancak beyitlerin devamına bakıldığında, birinci duânâmenin burada bitmediği ve ikinci kısmın onun devamı olduğu anlaşılmaktadır.

- 56 Ne kuttā'-ı tarīkī koya yolda
Ne uğrılık ideni sağ u solda
- 57 Nizā'ı kaṭ' u ref' ide fesādı
Ḳabūl ide şehādāt-ı 'ibādı
- 58 Cihānda emr-i şer'i ide şāyi'
Ḥuḳūḳ-ı müslimīn olmaya žāyi'
- 117^a T 59 Cihād idüp ğazāda ola kā'im
İde 'adl ile taḳṣīm-i ğanā'im
- 60 Oluban ḳādir-i tenfīz-i aḥkām
İde ḥıfz-ı ḥudūd-ı dār-ı İslām
- 61 Hem inşāf ile ide Ḥaḳḳı ma'lūm
Ḳomaya žālim üzre ḥaḳḳ-ı maḳlūm
- 62 Murād oldur cihānda şāh ola ol
Ki es-sultānu zıllu'llāh ola ol
- 63 Cihānuñ cānıdur Sultān Murād Ḥān
Güzīn-i dūdmān-ı āl-i 'Oṣmān
- 64 Mehābetle ṭuta nāmı cihānı
'Adūsı dileye her dem emānı
- 65 Vireler her ne deñlü istese māl
Ḳorup tek itmesün milkini pā-māl
- 66 Ḥudāyā eylegil faḳluñla tevḫīḳ
Geçür taḳlīdden ḳıl ehl-i taḥḳīḳ
- 67 Hidāyet eyle sultān-ı kerīme
Ḳulağuzla şırāt-ı müstaḳīme
- 68 Mübārek zātına olsun du'ālar
Devām-ı rif'ati için şenālar

⁵⁸ B nüshasında bu beyitteki mısraların yerleri değişiktir.

⁶⁰ ḥudūd-ı:ḥudūda B

⁶⁷ ḳulağuzla: ḳulavuzla B

- 86^b B 69 Hümâyûn devleti olsun muḥalled
Muẓaffer ola a'dāya mü'ebbed
- 70 Ola fermān-beri hep rub'-ı meskûn
Bula zât-ı şerîfi 'ömr-i efzûn
- 71 Hübûb itsün nesîm-i feth ü nuşret
Hem Allâhdan irişsün 'avn ü 'izzet
- 72 Du'â-yı feth irişsün âsumāna
Şabâ-yı naşr girsün bād-bāna
- 73 Yemen yümn ile feth olup kemâ-kân
Muṭî' ola cemî'-i ehl-i 'işyân
- 74 Müsülmânlar şıyup aşḫâb-ı qahrı
İçürsünler 'adûya âb-ı zehri
- 117^b T 75 Hârâb olsun ser-â-ser mülk-i evbâş
Kızıl kana boyansun hep kızılbaş
- 76 Yehūdâ vü nasârîden denîler
Fürû-māye 'aḳıl-ser-geştenîler
- 77 'Alef olsun olar şemşîr-i tîze
İrişsün râfızî şadrına nîze
- 78 Daḥı Bağdâdı feth itsün cünûdı
Kıralar cümle ol ḥumr-ı cühûdı
- 79 Gele dergâhına ḥayr-ı ḥaberler
İrişe şem'-i pâkine hüneler
- 80 Anı kıl maẓhar-ı luṭf-ı İlâhî
Hem olsun raḥmetüñ anuñ penâhı

⁶⁹ mü'ebbed:mü'eyyed B

⁷³ - T

⁷⁸ itsün:ide T

- 81 Cemî'-i ehl-i imānuñ Hudāyā
Haṭāsın sen gider luṭf it 'aṭāyā
- 82 İre mü'minlere rahmet Hudādan
Diyen āmin emīn olsun belādan
- 83 Bu sözlerle du'adur aña maḫşūd
İde 'ömrin ziyāde Hayy u Ma'būd
- 84 İlāhī vir reṣādı Hān Murāda
İki 'ālemde tā ire murāda
- 85 Geçür aḫvāl-i ḫaṣruñ cümlesinden
Kıl anı evliyāñuñ zümresinden
- 87^a B 86 Maḫām-ı aşdıkāya irgür anı
Müyesser kıl rızā-yı cāvidānı
- 87 Anı aşḫāb-ı aḫbāba ḫarīn it
Ki ya'nī çār-yāra hem-nişīn it
- 88 İşıtsün yā İlāhī ol ḫiṭābuñ
İrişdürme aña hergiz 'itābuñ
- 118^a T 89 Tecellī-i cemālūñ kıl müyesser
Degül bir kerre yā Rab bi'lmükerrer
- 90 Ne 'arż idem senüñ ma'lūmuñ olmaz
Merātib kim buyurduñ ḫalbe gelmez
- 91 Kulaḫ işitmedi vü görmedi göz
Taḫayyül olmadı vü dimedi söz
- 92 Yaraḫladuñ anı şālih ḫul için
Naḫī vü mü'min ü muḫlis-dil için
- 93 Müyesser eyle yā Rab ol maḫāmı
İrişe luṭf u faẓl aña tamāmī

⁸¹ ḫaṭāsın:Hudāyā M (anlam gereği düzeltilmiştir.)

⁸⁹ bil:sıl B

⁹² naḫī vü:naki-i B

- 94 Dağı şol nesne kim fazluña lâyıķ
‘Aṭā kıl aña yoķ luṭfuña ‘āyıķ
- 95 Recā senden ziyāde ‘izzet eyle
Ḳamu eslāfına sen raḥmet eyle
- 96 İlāhī cümlesine raḥmet eyle
Ḳamusınıñ mekânın cennet eyle
- 97 Du‘āmı işidüp kim dirse āmīn
Muḥaṣṣal eyle anuñ cümle kāmın
- 98 Sözüñ te‘şīr ider olur du‘ālar
Eyü ḥaḳḳında çoķ dürlü şenālar
- 99 Sözüñ İlmī senüñ nūr-ı cenāndur
Delīl-i mūsıl-ı ḥūr-ı cināndur
- 100 Mu‘anber kıl cihānı müşg-bīz ol
Mu‘aṭṭar it meşāmı ‘ıṭr-rīz ol
- 101 Kelāmuñ ḳadrin irgür āsumāna
Ola ḳandīl-i nūrānī cihāna
- 102 Oḳınduḳça mu‘anber ola ‘ālem
Du‘ā-yı ḥayr ideler şāha her dem
- 103 Dağı her kim bu naẓm-ı dil-güşāya
Naẓar ide elin açsun du‘āya
- 87^b B, 118^b T 104 O sultānı du‘ā ile ide yād
İde ol ḳulını Ḥaḳ ḡamdan āzād
- 105 Ḥudāyā bu du‘āmı eyle maḳbūl
Emīn olsun buña āmīn diyen ḳul

⁹⁶ - B

¹⁰³ dil-güşāya:dil kitāba B

¹⁰⁵ du‘āmı: du‘āyı B

- 106 Du'âmuz bula bunuñla nihâyet
Cihân halkına yâ Rab kıl hidâyet
- 107 Cemî'-i mü'minîni eyle mes'ûd
Ecib da'vâtenâ yâ Şâhibe'l-cûd

SONUÇ

Klâsik Türk edebiyatında pek çok konuda olduğu gibi dua konusunda da çok ve çeşitli malzemeyle karşılaşmaktadır. Değişik nazım şekilleriyle yazılmış dua konulu münacaat, tazarruat, niyaznâme, istimdâdiye, tevbenâme, istiğfarnâme, ilticânâme gibi büyük küçük pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunların her biri ayrı birer araştırma konusu olup elde edilen malzeme ölçüsünde tür olarak kabul edilebilecek konulardır. Duânâmeler de bu tür eserler arasında değerlendirilebilir. İlmî'nin bu eseri bunlardan sadece biridir. Bu nevi örnekler çoğaltılarak duânâme konusu başlı başına bir tür olarak incelenmeye muhtaçtır.

İlmî'nin bu eseri, kaside nazım şekliyle yazılmış klâsik cülûsiyyelerden farklı olarak mesnevî nazım şekliyle ve duânâme türünde yazılmış bir manzumedir. Bağdat ve Yemen'in feth edilmesi dileğinde bulunulması sebebiyle de bu eser, aynı zamanda bir fetih duası olarak da kabul edilebilir.

Eser, sosyal açıdan değerlendirildiğinde, Türk milletinin vatanına, devletine olan bağlılığını, kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı veya daha önce kaybettiği topraklara karşı olan hassasiyetini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Zira bu eser, seferde asker olup orduya katılmanın yanı sıra katılamayanların da dualarıyla onlara iştirak ettiğini, manen onların yanında olduğunu anlatan güzel örneklerden biridir.

KAYNAKÇA:

- Akkuş, Metin (1993), *Nef'î Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgân Cunbur (1958), *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- Arat, Reşit Rahmeti (1986), *Eski Türk Şiiri*, Ankara: TTK Yay.
- Aydemir, Yaşar (2000), *Behiştî Dîvânı*, Ankara: MEB Yay.
- Bilkan, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, 2 cilt, İstanbul: MEB Yay.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, I, (haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen), İstanbul: Meral Yay.
- Can, Mustafa (2001), *15-18. yy.larda Bazı Divanlarda Dua ve Beddua Beyitleri*, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, XII+143 s.
- Ceylan, Ömür (2005), "Kadeh Duası ve Şerhine Dair", *Böyle Buyurdu Sûfî: Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kapı Yay., 182-193.
- Cilacı, Osman (1994), "Dua", *DİA*, 9, İstanbul: TDV Yay.
- Çavuşoğlu, Semiramis (2001), "Kadıızâdeliler", *DİA*, 24, İstanbul: TDV Yay.
- Çelebioğlu, Âmil (1983), "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Şükriî Elçin Armağanı*, Ankara.
- Çelebioğlu, Âmil (1987), "Kültürümüzde Yatak Duaları", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: KTB Folklor Araştırma Dairesi Yay., 95-102.
- Dîvân-ı Vahyî*, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Ef. Böl. Manzum Eserler nr. 492.
- Halaçoğlu, Yusuf (1991), "Bağdat (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, 4, İstanbul: TDV Yay.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, İstanbul, 1287.
- Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ahak* (haz. O. Şaik Gökyay), İstanbul, 1972.
- Kaya, Bayram Ali (2003), *Azmî-zâde Hâletî Dîvânı*, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Türkçe Kaynaklar XLIX.
- Mermer, Ahmet (1997), *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Nâimâ Tarihi*, III.
- Sabri, Şakir (1934), *Gaziantep Büyükleri*, Gaziantep: Halkevi Yay.
- Saraç, M.A.Yekta (2002), *Emrî Dîvânı*, İstanbul: Eren Yay.
- Sungur, Necati (1994), *Âhî Dîvânı*, Ankara: KB Yay.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri III: Vekâyîu'l-Fudalâ I*, (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989.
- Tarlan, Ali Nihad (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul: İÜ Yay.

- Tarlan, Ali Nihad (1963), *Necatî Beg Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- Tezcan, Semih ve Hendrik Boeschoten (2001), *Dede Korkut Oğuznâmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Ürekli, Bayram (1997), “Dördüncü Murad Devrine Dâir Kadızâde’nin Bir Manzûmesi”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 277-300.
- Yavuz, Kemal (1999), “Edebiyatımızda Gezen Nefesler”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 61, 41.
- Yılmaz, Mehmet (1992), *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Endurun Kitabevi.